

7. Маслов І. Гуманізм правди / І. Маслов // Слобожанщина. – 1995. – № 1. – С. 123–139.
8. Романовський В. Тепло рідної землі / В. Романовський // Ленінська зміна. – 1984. – 7 червня. – С. 5.

Шарова Т.М., Припечко О.В.
*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

ВОЄННА ТЕМАТИКА У ТВОРЧОСТІ В. БОНДАРЯ

Великий подвиг захисників і визволителів нашої держави назавжди збережеться в пам'яті українського народу. Велика Вітчизняна війна була визначною подією в житті народу, яка вплинула на його подальшу історичну долю. Тому суспільна свідомість, зокрема і література, з часом все глибше відчувала, осмислювала непересічність її проявів, її духовного досвіду.

Героїчна участь письменників України на фронтах Великої Вітчизняної війни і в тилу збільшувала бойову енергію народу, зміцнювала його волю до боротьби. У роки війни письменники України були з народом на найрізноманітніших ділянках його праці. Їх голос лунав на всіх шляхах і роздоріжжях війни. Робота в редакціях газет, виїзди до військових частин і на передову участь у підпільній боротьбі на окупованій території, у рейдах партизанських загонів – уже цей далеко не повний перелік дає уявлення про масштаб і розмах письменницької участі у війні.

Українська воєнна проза представлена сьогодні десятками першорядних творів, іменами визначних майстрів слова (П. Загребельний, О. Гончар, М. Вінграновський та ін.).

Дискусійний характер феномена шістдесятництва залишає багато питань, які потребують точнішої і вичерпнішої відповіді, вивчення його витоків і наслідків. Постать Василя Бондаря (1923–1969 р.) як талановитого, непересічного письменника заслуговує на пильнішу увагу. Протягом багатьох років його творчість привертала особливу увагу критиків та літературознавців. Серед літературних студій, щодо творчості Василя Бондаря, можна назвати праці Г. Сивоконя, М. Ільницького, М. Жулинського, В. Дончика, В. Дяченка, Г. Штоня та ін.

Звертаючись до воєнної тематики, В. Бондар шукав відповіді на питання, які хвилюють суспільство й сьогодні, ставив неминущі моральні проблеми:

- зростаючої цінності особистості й необхідності самопожертви;
- героїзму як переборення жорстоких, безвихідних обставин і як переборення самого себе, власного безсилля, бажання компромісу;
- моральної свободи й обов'язку;
- формування героїчного характеру і його розвитку у мирні дні, спадкоємності героїзму;
- джерел масового, всенародного подвигу, зокрема мирних людей, які лишалися поза фронтовими лавами;
- громадянської мужності у прийнятті рішення і відповідальність за солдатські життя, за марність і немарність жертв.

Розлога й загалом добре збережена поезія та художня проза В. Бондаря дозволяє отримати об'єктивне уявлення про світоглядні цінності, художньо-естетичні уподобання митця, його творчу індивідуальність. Твори письменника оприлюднювались неодноразово, однак до сьогодні об'єктом спеціального комплексного літературознавчого дослідження вони ще не були.

Автобіографізм у прозі В. Бондаря відзначався дослідниками побіжно, хоча, як справедливо зауважував В. Брюгген, "про біографічність прози Василя Бондаря можна написати окрему розвідку" [2, с. 60]. У своїх дослідженнях критики здебільшого акцентували увагу на зображенні воєнних подій, змалюванні прийомів відображення життя в концтаборах у прозі та поезії Василя Бондаря.

Твори В. Бондаря, присвячені подіям війни, у яких діє герой-одноліток автора, відображають сприйняття героєм війни "кризь свій досвід". Як слушно зазначає В. Брюгген, "феномен проникнення у психологічний стан людей у Василя Бондаря породжується природою авторського світовідчуття, яке бере виток з національних архетипів, духовної естетичної сутності" [3, с. 22].

Своєрідність світоглядного пошуку В. Бондаря була об'єктом дискусій як за життя письменника, так і в подальших літературознавчих розвідках. Аналіз різних наукових студій виявив суперечності в оцінці програмно-естетичних засад українського письменника, його місця в тогочасному літературному процесі.

Наша спроба розглянути роль і місце автобіографізму в оповіданнях, повістях і поетичних творах В. Бондаря є підступом до проблеми, окресленої В. Брюгеном і сучасним станом її дослідження в літературознавстві. Автобіографія при всій індивідуалізованості "не є тільки продукт сучасності одного індивіда, але є продуктом і водночас фактом культури даного соціуму" [2, с. 61].

Найголовнішими причинами упередженого ставлення до творів В. Бондаря в наукових студіях попередніх десятиріч передусім були: уявлення про літературну маловартісність творів письменника, розмитість жанрової концепції, відсутність солідних досліджень його індивідуального стилю.

Твори письменника різних жанрів (повісті, оповідання, сповіді тощо) відзначаються змістовою свободою, співіснуванням тем різнопланового діапазону, тематичний поліфонізм відображає їх глибину, розмаїття і суперечливість самого життя. Але теми життя і смерті, свободи і творчості реалізуються не в річці абстрактних філософських узагальнень, а осмислюються у процесі внутрішнього самопізнання і представлені на тлі актуальних проблем тогочасної дійсності.

У творах В. Бондаря "Камінь говорить", "Кували в Карпатах зозулі", "Перстень" відсутня чітка композиція. Тематичні зміни в них мають переважно асоціативний, а не нарративно-хронологічний характер. Водночас названі твори характеризуються цілісністю, взаємопов'язаністю структурних елементів із помітною трансформацією жанрово-стилістичних норм, їх новою естетичною якістю, зокрема багатофункціональністю, структурною та стильовою мозаїчністю, що свідчить про новаторство письменника.

М. Жулинський справедливо відзначив важливу роль предметних деталей у формуванні підтексту творів В. Бондаря. Характер героя нерідко визначався через його співвіднесеність із речами, що демонструє рецепцію письменником слова як надто традиційного засобу вираження думок і почуттів. Предметна деталь в автобіографічних текстах В. Бондаря виявляє дисгармонійне співвідношення людини і світу [4, с. 14 – 15].

Одним із суттєвих аспектів гуманістичної концепції людини у творчості В. Бондаря постає взаємозв'язок особистості і суспільства, особистості і колективу ("Листя летить проти вітру", "Під вербами"). Коли ж герой зостається віч-на-віч з ворогом, коли втрачається відчуття ліктя у ворожому тилу, у підпіллі, в умовах окупації, набувають особливої гостроти зіткнення між інстинктом і волею, прагненням вижити і почуттям обов'язку. Художній конфлікт будь-якого твору Василя Бондаря осмислюється як багатшаровий, розгалужений компонент, пов'язаний з усіма структурними рівнями твору, що охоплює як сферу його змісту, так і форми.

Твори В. Бондаря ("Все-правда", "Листя летить проти вітру", "Рідні пороги", "В краю Дахау", "Аж доки сонце світить у зеніті", "Боротьба" та ін.), присвячені подіям війни, у яких герой – одноліток автора воєнних часів, позначений любов'ю до всього живого: тварин, звірів, птахів, дерев, комах і метеликів. Витоки цього – у дитинстві письменника, спогади про яке посідають чільне місце як у поетичних, так і у прозових творах, де автор підкреслює жорстокість війни, обираючи для цього будь-які природні образи із власного життя.

В. Бондар вкладає частку себе, свого сприйняття і розуміння світу не лише в образи позитивних героїв, що безпосередньо репрезентують "основу конфронтацію сил", але "хотів би себе висловити і в отих полонянках та полонених, в їх незмиренності, в їх солідарності, в самому мотиві кохання, що вивігло навіть перед лицем зла." [1, с. 134].

Увесь воєнний доробок В. Бондаря – це ніби єдина натхненна книга про народ, його героїчний подвиг, його страждання й трагедії і його нечувану перемогу. Тут поставали не тільки незламність і незнищенність народу в його тяжкій боротьбі за свою свободу, а й найсучасніший драматизм цієї боротьби: не лише героїзм, а й подоланий ним страхіття війни.

У оповіданнях ("Остання ніч", "Оповідання без назви", "В краю Дахау"), повістях ("Все-правда", "Листя летить проти вітру", "Рідні пороги", "Аж доки сонце світить у зеніті"), романах ("Зорі гаснуть на світанку"), словом, в усій воєнній прозі В. Бондаря вражають найвища напруга пристрасті, "вогняна патетика". Відкриті почуття болю, любові, тривоги проймають письменницькі роздуми про Україну,

загарбану ворогом, у них палахкотить жагуча ненависть до фашистів, гнів і презирство до зрадників, боягузів, слабодухих. В. Бондар звертався до всього народу, говорив від його імені, створював образи, в яких ніби матеріалізовано весь народ, його дух.

У творчості В. Бондаря контрастніше вирізняються постаті сильних, незламних борців, що все ж підтримували, хай і не так залитий ріками крові, слабкий вогник підпільної партійної роботи. І хоч розкриваються вони здебільшого якоюсь однією гранню свого характеру, без поглибленого аналізу внутрішньої еволюції образів, все ж твори письменника залишають враження одвертої розповіді про події, до яких досі наша проза майже не зверталася [5, с. 116].

Однією з найважливіших у воєнній прозі В. Бондаря завжди була проблема героїчного характеру, морального становлення особистості. Адже в центрі важких випробувань воєнного часу стоїть особистість, яка бере на себе всю повноту відповідальності, здатна не відступити перед найнесподіванішими перелонами. Героїчне все частіше пов'язується у творчості В. Бондаря з морально-психологічним началом, з проблемою ідеалу, відповідності мети та засобів її досягнення. Вибір у такій ситуації, стає критерієм оцінки духовної сутності людини.

У повістях "Все-правда", "Листя летить проти вітру", "Рідні пороги", романі "Зорі гаснуть на світанку" В. Бондар показав героїзм, мужність і непохитність воїнів. Війна убивала й калічила, руйнувала особисте щастя, сім'ї, забирала рідних і близьких. Але вона була неспроможна їх поневолити, знівечити духовно. Війна – це випробування духовної та громадянської сили зрілості, юності, дитинства, яке показало, що наші воїни сміливі й безстрашні, вони не збідніли душею у жорстоких боях, не зчерствіли серцем, а навпаки, зміцніли та загартувалися.

Основною гранню авторського бачення і сприйняття світу, його практичного вияву естетичної теорії відображення дійсності є художня правда. В. Бондар розглядав правду як головну життєтворчу силу, котра завжди приводить до глибокого розуміння сутності світу і дає осягнути самоцінність свого життя. У творчості В. Бондаря наголошується на загальнолюдських духовних цінностях, неперехідне значення яких було лише підтверджене воєнним досвідом. Доброта і людяність, любов і співчуття, залюбленість у життя пронесені скрізь страшні випробування, протистояли розгулу зла і насильства.

Юність В. Бондаря обпалена війною. Він був свідком гірких жіночих сліз над "похоронками", разом із ровесниками ніс на своїх плечах тягар повоєнної руйни. Та всі життєві труднощі загартували характер поета, привчили його до протистояння і боротьби. Розумний, самостійний у висновках, Василь Бондар не піддавався впливу офіційної пропаганди, не славословив досягнень влади, а уважно придивлявся до життя простих людей. Він не вишукував недоліків, а боровся з безправністю, приниженням народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агєєва В. Пам'ять подвигу. Українська воєнна проза 60–80-х рр. / В. Агєєва. – К. : Наукова думка, 1989. – 272 с.
2. Брюгген В. Багаті небом і землею / В. Брюгген // Прапор. – 1963. – № 1. – С. 60 – 61.
3. Брюгген В. Становлення прозаїка / В. Брюгген // Прапор. – 1988. – № 7. – С. 21 – 23.
4. Жулинський М. Людина та її справа. Герой сучасності – головний герой літератури / М. Жулинський // Радянське літературознавство. – 1975. – № 6. – С. 13 – 25.
5. Черченко Н. Позитивний герой – вимога часу / Н. Черченко // Прапор. – 1983. – № 11. – С. 114 – 120.

Шарова Т.М., Тверітінова А.С.

*Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького*

БІОГРАФІСТИКА В. БОНДАРЯ: ПРОБЛЕМИ СУБ'ЄКТИВНОГО ТА ОБ'ЄКТИВНОГО В ТВОРАХ МИТЦЯ

Біографічна проза, як один із найдавніших літературних жанрів, у теоретичному плані осмислена недостатньо. Наразі суттєвою прогалиною є неувага дослідників до співвідношення об'єктивного й суб'єктивного начал у жанрі біографії. Поява в українському літературознавстві